

ІНШОМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ

Своєрідним епіграфом в окресленому контексті можуть бути відомі й часто цитовані мовознавцями і літераторами слова Максима Рильського: «Нове життя нового прагне слова». До них можна додати афористичне висловлення Павла Тичини: «Вся і давність, і обнова – українська мова». Однак на сучасному етапі не все виглядає прозоро й однозначно, оскільки питання виходить за суто мовні межі й набуває виразного соціолінгвістичного змісту.

Лексичний корпус будь-якої мови є одним із об'єктивних показників ступеня її історичного розвитку. З одного боку, поява нових слів і виразів є абсолютно логічним і природним явищем. Проте, з другого боку, постає проблема доцільних, виправданих соціальною й суто мовною логікою меж, адже аксіоматичною є думка про те, що за будь-яких обставин кожна мова має зберігати свою своєрідність і неповторність.

На сучасному історичному етапі, позначеному відчутною активізацією міжнародних контактів, у тому числі міжмовних, поглиблюються процеси мовної взаємодії. Процитуймо слова відомого мовознавця: «... наш час особливо багатомовний у тому розумінні, що межі всіх культур стрімко розширюються і народи, які ледве знали про існування одне одного, вступають у плідні зв'язки»²¹². Варто сказати, що наступні три десятиліття стали виразною ілюстрацією до цієї тези. Тому лінгвістичні студії з такої проблематики не тільки залишаються актуальними – вони стають

²¹² Спивак Д. Л. Как стать полиглотом. – Л., 1989. – С. 40.

дедалі актуальнішими. Про це свідчить, приміром, той факт, що на останньому Міжнародному конгресі славістів, який проходив у Белграді в серпні 2018 року, на засіданнях у різних секціях представниками різних країн і носіями різних мов було виголошено чималу кількість доповідей, присвячених мовним контактам і запозиченням.

І. Сучасна українська мова не є і не може бути винятком у цьому плані. Збільшення її лексичного фонду відбувається нині без перебільшення інтенсивно. Характерною рисою сьогодення є те, що в переважній більшості випадків запозичення є прямими, а не опосередкованими²¹³, як це нерідко відбувалося в попередні періоди.

1.0. Особливістю мовного розвитку українського сьогодення є постійне зростання обсягу запозичуваної лексики, що стосується насамперед англійської мови як майже універсального нині «донора».

Англійський антрополог І. Тейлор іще наприкінці XIX ст. писав: «Англійська мова поширюється в наш час на значній частині земної поверхні так само, як це було колись із латинською мовою»²¹⁴. Іще красномовнішою видається фраза з роману англійської дитячої письменниці XX ст. Р. Кромптон під промовистою назвою «Вільям Завойовник»: «Англійською розмовляти найлегше від усього. Дурно вчити якісь інші мови. Не розумію, чому б усім країнам не вивчити англійську, замість того щоб змушувати нас витрачати час на вивчення інших мов, зовсім непотрібних».

Нині цей процес (у різних виявах) має, як відомо, узагальнену, хоча й дещо «латентну», назву – глобалізація, оскільки набув насправді глобального масштабу. У певному розумінні йдеться про загалом природне або ж виправдане логікою обставин явище, спричинене політичною, економічною і культурною (гуманітарною) роллю і, відповідно, різновимірною експансією англomовних країн, насамперед США, у сучасному світі.

²¹³ Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006. – С. 159.

²¹⁴ Тейлор І. Происхождение арийцев и доисторический человек. – М., 1897. – С. 206.

Одним із важливих наслідків є в цьому разі очевидна мовна експансія, істотним чинником якої виступає науково-технічний і соціально-економічний прогрес²¹⁵. Тож маємо на увазі насамперед термінологію. Саме відповідними еволюційними процесами обумовлено новітні лексичні надходження, частково вже зафіксовані в сучасних вітчизняних лексикографічних та інших виданнях²¹⁶, а також проілюстровані у цілій низці мовознавчих студій²¹⁷.

Для початку наведемо один свого роду універсальний ілюстративний приклад, стосовний сучасного етапу історичного розвитку й лексичної еволюції індоєвропейських та інших мов. Досить показовими можуть бути в плані проблем номінації слова на позначення відносно нового й невід'ємного вже атрибута нашої дійсності – комп'ютера. Українською, як і більшістю слов'янських мов, було запозичено новітню англійську назву (з латинським

²¹⁵ Див., напр., *Молоткіна Ю. О.* Мовні та позамовні причини проникнення англіцизмів у сучасну українську мову // Соціум. Документ. Комунікація. – Вип. 2. – 2016. – С. 114; *Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Кривець О. М.* Фахова українська мова. – К., 2008. – С. 97–98.

²¹⁶ *Нечволод Л. І.* Сучасний словник іншомовних слів. – Х., 2014. – 767 с.; *Семотюк О. П.* Сучасний словник іншомовних слів. – К., 2011. – 688 с.; *Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В.* Сучасний словник-мінімум іншомовних слів. – К., 2008. – 798 с.; *Шевченко Л. І., Ніка О. І., Хом'як О. І., Дем'янюк А. А.* Новий словник іншомовних слів : близько 40 000 сл. і словосполучень / За ред. Л. І. Шевченко. – К., 2008. – 671 с.; *Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В.* Сучасний словник іншомовних слів / Відп. ред. чл.-кор. НАН України Г. П. Півторак. – К., 2006. – 1017 с.; *Бирик С. П., Сютя Г. М.* Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. – Х., 2006. – 623 с.; *Мазурик Д.* Нове в українській лексиці. Словник-довідник. – Л., 2002. – 130 с.; *Пустовіт Л. О., Скопненко О. І., Сютя Г. М., Цимбалюк Т. В.* Словник іншомовних слів. – К., 2000. – 1017 с.; *Морозов С. М., Шкарапута Л. М.* Словник іншомовних слів. – К., 2000. – 680 с.; див. тж. Індекс нових слів // *Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П.* Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. – К., 2008. – С. 279–329.

²¹⁷ Див., напр.: *Чернікова Л. Ф., Смілік Т. І.* Англіцизми в сучасній українській мові // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 152. – С. 129–133; *Ажнюк Б. М.* Англізми в сучасній українській, російській і чеській мовах // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 190–207; *Дьолог О.* Загальна характеристика складу новітніх англіцизмів в українській мові [Електронний ресурс] / Ольга Дьолог. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=251>.

коренем) *computer*, в основі якої – слово з початковим значенням ‘той, хто обчислює’ (пор. також рос. *компьютер*, блр. *камп’ютар*, п. *computer*, болг. *компютър*, серб. *компјутер* або *компјутор*, хорв. *kompjuter*). При цьому фактично вийшли з ужитку не дуже зручні аббревіатури радянської доби на зразок рос. *ЭВМ* (*электронно-вычислительная машина*) або калькованого укр. *ЕОМ* (*електронно-обчислювальна машина*). Утім, деякі слов’янські мови, з історичних причин традиційно менш сприйнятливі щодо іншомовних елементів, скористалися власними словотвірними ресурсами: існує питома хорватська словоформа *računalo*, пор. слов. *računalnik*, макед. *сметач*, а також ч. слов. *počítač* (власне ‘лічильник’).

Схожа ситуація спостерігається в інших індоєвропейських мов. Так, наприклад, у балтійських мовах запозичена назва зазнала лише певних орфографічних змін: пор. лтс. *kompiūters* і лит. *kompiuteris*. Германські мови або запозичили англомовну назву в «чистому» вигляді (пор. дан., нідерл., *computer*, нім. *Computer*), або утворили нову назву на власній основі, – це засвідчують норв. *datamaskin* (від слів ‘дані’ і ‘машина’), шв. *dator* (‘дані’ плюс суфікс виконавця дії), ісл. *tölva* (від *tala* ‘число’ і *völva* ‘вішунка, провидиця’, пор. *tölvísi* ‘арифметика’).

Неоднорідною виявилася й реакція з боку романських мов. З одного боку, англомовну лексему було запозичено у вихідній формі *computer* італійською мовою, попри введення власного терміна *elaboratore* (букв. ‘розробник’, яким практично не користуються); у цьому вочевидь простежуються наслідки тієї ж глобалізації (маємо на увазі значну кількість іншомовних, передусім англійського походження, слів, що з’явилася в італійській мові у другій половині ХХ ст. після штучної «латинізації» за часів тоталітарного режиму Б. Муссоліні). (До речі, на позначення важливого допоміжного знаряддя, яке в українській мові отримало кальковану назву *мишка*, в італійській мові використовується запозичене з англійської *mouse*).

З другого боку, французька мова, що є менш перцептивною до запозичень (зокрема германського походження)²¹⁸, скористалася

²¹⁸ У Франції постійно підкреслюється необхідність збереження автентичності французької мови.

відносно маловживаною донедавна назвою *ordinateur* ('розпорядник' або 'головний бухгалтер'). Подібним чином було утворено ісп. *ordenador* (із такими ж вихідними значеннями), а також радше морфологічно кальковане порт. *computador* (пор. ісп. *computador* або *computadora*, поширені переважно в Латинській Америці). У румунській мові нового значення набуло так само питоме за походженням слово *calculator* (власне 'лічильник').

Варто згадати з цього приводу й інший цікавий факт із тієї ж галузі. Портативні персональні комп'ютери мають у нас так само запозичену з англійської назву *ноутбук* (від англійського композита *notebook* із первинними значеннями 'записник, зошит'). Проте саме це слово в сьогоденній англійській мові вже практично не вживається в такому значенні (судячи з усього, його було визнано не дуже вдалим), – натомість було запроваджено інший варіант назви – неологізм *laptop* (від *lap* 'коліна' і *top* 'кришка'). До речі, це нагадає певною мірою історію запозичених свого часу з німецької укр. або рос. *бутерброд* (вихідне нім. *Butterbrot* – власне 'хліб із маслом' – давно вийшло з ужитку, поступившись місцем спочатку словосполученню *belegtes Brot*, а потім запозиченому з англійської *Sandwich*). Ці та подібні явища зайвий раз підтверджують тезу про постійний лексичний розвиток мов, пошук нових денотативних засобів, що нерідко виглядає як процес природного відбору.

Слід зауважити, що у випадку з назвами комп'ютера подібні явища спостерігаються на матеріалі інших мов, і не тільки індоєвропейських: маємо як запозичені (у тому числі дещо модифіковані) назви на зразок *computer* (урду, перська мова), *komputer* (індонезійська) або *kamaraṃyūtar* (мова гінді), так і «національні» словоутворення, приміром гр. *υπολογιστής* або уг. *számítógép* (букв. 'обчислювальник'), фін. *tietokone* (букв. 'машина відомостей'), ест. *arvuti* ('лічильник'), тур. *bilgi sayar* ('відомості' + 'лічильник') або מַחְשָׁב [makhshev] в івриті (в основі назви – сема 'рахувати').

Повертаючись до української мови й іншомовних надходжень (насамперед із англійської мови), зауважимо, що актуальність цього питання засвідчують численні наукові публікації, у тому числі дисертаційні дослідження (Коробова І. О., «Семантичне та

словотвірне освоєння новітніх запозичень в українській мові», Київ – Запоріжжя, 2017; Рудакова Т. М., «Функціонування соціально-економічної лексики англomовного походження в українських засобах масової інформації кінця засобах кінця ХХ – початку ХХІ ст.», Луганськ, 2009; Битківська Я. В., «Тенденції за-своєння та розвиток семантики англiзмів у сучасній українській мові», Івано-Франківськ, 2008; Федорець С. А., «Англійські запозичення в мові сучасної української реклами», Харків, 2005; Архипенко Л. М., «Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англiцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.)», Харків, 2004; Олійник А. Д., «Роль запозичень-англiцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології», Київ, 2002; Попова Н. О. Запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця ХХ та початку ХХІ століття», Харків, 2002).

1.1. Найпоказовішою референційною сферою є в цьому сенсі оргтехнічна, а наочними прикладами можуть слугувати загалом «безеквівалентні» на момент запозичення лексеми (тут і далі називаємо відібрані нами з різних джерел, а також із власного перекладацького й комунікативного досвіду найвідоміші й найуживаніші) на зразок *акаунт*, *байт*, *браузер*, *веб-камера*, *веб-сайт* (щоправда, вживається й «комбінована» назва *веб-сторінка*), *закер*, *дисплей*, *драйвер*, *інтерфейс*, *кліп*, *лайк* (щоправда, існує вже оригінальний відповідник *вподобайка*), *лінк*, *логін*, *монітор*, *онлайн*, *провайдер*, *принтер*, *процесор*, *риг*, *сайт*, *спам*, *флор*, *хард*, *чат*, *чип* або *юніт* (у різних значеннях)²¹⁹.

У певних випадках можна говорити про наявність питомих відповідин в українській мові (пор., наприклад, *контент* і *зміст*), але різниця полягає в «електронній» спеціалізації англomовних назв.

²¹⁹ Див., напр., *Коробова І. О.* Новітні англiцизми у сфері високих технологій сучасної української мови // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – Дрогобич, 2013. – С. 141–148; *Байбакова І. М., Байбаков К. В.* Англiцизми в українських комп'ютерних програмах та мові професіоналів // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». – 2000. – № 381: Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики. – С. 61–63.

Примітною рисою є багатозначність певної частини назв такого роду, маємо на увазі такі, як *апгрейд*, *скринінг*, *тригер*, *файл*, *хаб*, *хакер* (*гакер*).

Варто також зазначити інше характерне явище – розширення семантики цілої низки термінів, що з'явилися в минулому столітті, але стосувалися інших технічних і не тільки технічних галузей. У цьому сенсі показовими є, скажімо, такі найменування, як *монітор*, *сервер*, *сканер* (у формі *скенер*), *флаєр* (у формі *фляєр*), зареєстровані в академічному словнику іншомовних слів за редакцією О. С. Мельничука²²⁰.

З іншого боку, свідченням динамічних змін у різних технічних галузях є відносна недовговічність деяких донедавна актуальних назв на зразок *дискета*, *пейджер*, а також *аудіокасети*, *відеокасети*, *відеоплеєр*, *відеосалон*, *факс* тощо.

Окремі, загалом розмовні, назви сформувалися вже на основі українських продуктивних моделей: *есемеска*, *симка*, *смайлик*, *флешка*.

1.2. З-поміж інших технічних найменувань (серед яких є «багатогалузеві», приміром *таймер*) варто виокремити ті, що стосуються сучасних засобів зв'язку та масової інформації: *айфон*, *банер*, *блог* і *блогер*, *брейн-ринг*, *брифінг*, *гаджет*, *джингл*, *імейл*, *інтернет*, *кліп* і *кліпмейкер*, *компакт-диск*, *меседж* (вже і в переносному значенні 'посил'), *нюсмейкер*, *постер* (схоже, що виходять з ужитку запозичені свого часу з французької *плакат* і *транспарант*), *прайм-тайм*, *прес-реліз*, *реаліті*, *роумінг*, *селфі*, *смартфон*, *ток-шоу*, *фоловер*, *шоуранер* (див., напр., сучасний галузевий словник²²¹), *(веб-)юзабіліті*.

1.3. Звісно, що корпус новітніх неологізмів англomовного походження не обмежується технічною сферою.

²²⁰ Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. К., 1974. – 775 с.; К., 1977. – 776 с.; К., 1985. – 968 с.

²²¹ *Льченко О. М.* International Communication: Science, Technology, Education, Journalism (English-Ukrainian-Russian Dictionary): Англо-українсько-російський словник міжнародної комунікації: наука, техніка, освіта, журналістика / заг. ред. В. Я. Жалая. – К., 2015. – 632 с.

В економічному (або ж бізнесовому), а також фінансовому контексті важливе місце посідають нові і вже широкоживані термінологічні назви на зразок *аудит, банер, бартер, бе(й)дж, бенефіціар, бізнес-вумен* (та інші численні назви такого зразка на кшталт *бізнес-ланч, бізнес-план або бізнес-тренінг), брейк, варант, ваучер, грант, девелопер, дедлайн, дефолт, дилер, дистрибутор (дистриб'ютор), інвестор, інжиніринг, каверинг, кеш* (наразі розмовне) і *кешбек, консалтинг, крафт(овий), лізинг, логістика, маркетинг, менеджер, мерчандайзер, моніторинг, ноу-хау, овербот, оверсолд, паблік(-)рілейшнз, продакт-плейсмент, промоуш(е)н, спот, стартап, стейкхолдер, тендер, тизер, траст, трейдер, фандрейзинг, фліпер, фліп-чарт, форфейтинг, франчайзинг* (пор. давніше надходження з французької мови *франшиза*), *хайринг, холдинг* ²²². Чимало таких термінів (*брокер, варант, леверидж і ліверидж, ритейл, хеджер*) виступає вже в енциклопедичних і країнознавчих виданнях ²²³.

Слід зазначити, що еволюція соціально-економічних орієнтирів спричинила своєрідне переосмислення низки назв, засвоєних іще за радянської доби, що мали «напівлатентну» негативну конотацію, показовими прикладами можуть слугувати, приміром, *агент, бізнес, бос, комерсант, комерція*.

1.4. Іншою релевантною сферою є суспільно-політична. В цьому контексті можна навести такі приклади, як *гендер, глобаліст, екзит-пол, імідж та іміджмейкер, інсайдер, істеблішмент* ²²⁴, *мейнстрим, піар, праймеріз, рейтинг, сквот, спікер, спічрайтер, спонсор, флешмоб*.

1.5. Тісно пов'язаною з названими вище є сфера послуг (у загальному сенсі), представлена такими зразками, як *бєбіситер, блістер, грум, івент та івент-менеджер, клінінг, кулер, ліфтинг*,

²²² Див., напр., *Стецюк С. В.* Англословні запозичення в українській фінансово-економічній термінології // Проблеми української термінології. – Львів, 2012. – С. 52–54.

²²³ Див., напр., *Сліпушко О. М.* Україна. Енциклопедичний словник. – К., 2008.

²²⁴ *Субтельний О.* Україна: історія / Пер. з англ. Ю. Шевчука. – К., 1991. – С. 423; 494.

лук, мол, памперс, парамедик (від англ. *paramedic*, що в американському варіанті є назвою фельдшера), *паркінг, пірсинг, ріелтор (ріелтор), спреї* (замість давнішого *аерозоль*), *стенд, фітнес, хоспіс, хостел, чартер*.

У цьому зв'язку зазначимо, зокрема, як приклад характерного явища те, що давно запозичене слово *сервіс* набуло ширшого значення, вийшовши за межі побутової сфери, до якої можна віднести ще й назви одягу або його видів, як-от *боді, ватерпруф* або *пуш-ап*.

1.6. Культурна сфера, якщо говорити про англomовні надходження, охоплює насамперед так звану масову культуру: *батл, гіпстер, екшен, пазл* (до того ж і з переносним значенням), *порт-фоліо* (італійського походження, на відміну від слова *портфель*, що прийшло свого часу з французької мови), *рокер, супермодель, топ-модель, треш, фешиш, чарт, шоу-бізнес*.

1.7. Зрештою, те саме слід сказати й про таку царину, як мистецтво і література: пор. *беквокал, бестселер, блокбастер, брейк-данс, гепенінг, гобіт, зомбі, кавер, кастинг, копірайтер, перфоманс, продюсер, райдер, ремейк, реп і репер, робокоп, рокер, саундтрек* (замість словосполучення *звукова доріжка*), *сиквел, сингл, ситком, стендап і стендапер, термінатор, трейлер, трилер, фентезі* (відмінне за значенням від давно засвоєного грецького за походженням *фантазія*), *фронтмен, хедлайнер, хіт, шоу, шоумен* тощо.

1.8. Традиційною галуззю в плані запозичень з англійської мови є спортивна: пор. *армрестлінг, вінгер, віндсерфінг, каньйонінг, каякінг, кікбоксинг, кеді, кіпер* (скорочення давно відомого *голкіпер*), *овертайм, пейнтбол, плеймейкер, плей-оф, рафтинг, сейв, скейт і скейтбординг, сквош, сноубординг, тайм-брейк, фрістайл*.

1.9. Ціла низка назв з'явилася завдяки появі закладів «швидкої їжі»: *барбекю* (іспанського походження), *гамбургер, кейтеринг, муфін, попкорн, снєк, спрайт, тост, фаст(-)фуд, (дабл)чізбургер, чізкейк*.

1.10. Поза класифікацією залишаються різноманітні атрибути донедавна «чужого» життя: *байкер і байк-шоу, бебі-бум, булінг,*

боді-арт, боді-гард (бодігард), боді-ленгвідж, брейн-дрейн, бунгало (запозичене англійською з гінді), *віайні, вікенд, гей, джек-пот, дрес-код, кіднепінг, кілер, коп, офшор і офшорний, ріелтор, руффер, свінгер, сек'юріті, тинейджер, транссексуал*, до яких варто долучити зафіксовані в згаданому вище академічному словнику *рейдер, рекет(ur)*.

Варто також зазначити нові значення низки відомих слів, таких, як *колектор, скаут, спікер, чартер* (знову ж таки виходимо зі значень, зафіксованих у словнику за редакцією О. С. Мельничука), *ф'южн* тощо.

Показовим є також поширення в українському усному мовленні значної кількості жаргонних (сленгових) англіцизмів – від *ніпл* до *окей* ²²⁵, додамо ще й такі «перли» як *бро* (пор. «синонім» італійського штибу *братело*), *тролінг* і *тролити*, *хайп*, а також «професійні» словосполучення (насамперед із галузі інформатики) на зразок *фіксувати баги* ‘виправляти помилки в програмі’.

Окремо слід сказати про поодинокі лексеми кельтського походження, що традиційно надходять виключно через англійську мову: гельські (шотландські) *гламур* або *кілт*, ірландське *слоган* ²²⁶.

Нерідко нові запозичені з англійської мови слова мають латинське (наприклад, *опція* або *опціон*), грецьке (*плата* як технічний термін) або французьке (*респект*) походження.

Іншою ознакою сучасності в цьому контексті є переважно розмовне вживання полісемічних термінів у переносному значенні: пор. *драйв* або *даун*.

Запозичення з інших германських мов є нині відносно нечисленними: (нім.) *автобан* – поряд із синонімічним (іт.) *автострада*, *гастарбайтер*, *полтергейст*, *шлягер*; у нових значеннях

²²⁵ Див. оригінальний «колаж», складений перекладознавцем на основі аналізу українських періодичних видань: Радчук В. Параметри і взаємодія мов // Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти. – К., 2007. – С. 125.

²²⁶ Пономаренко В. П. Проблеми етимологізації і семантичного розвитку кельтизмів в українській та інших мовах // Акцентологія. Етимологія. Семантика. До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Складенка: Зб. наук. праць. – К., 2012. – С. 295–296; 298.

виступають (нім.) *страз* (як і в російській мові ²²⁷); (шв.) *омбудсмен*. Зауважимо, що сучасні дослідження з такої проблематики є переважно діяхронічними ²²⁸.

2.0. Однак з'являються й поширюються нові слова, що походять і з інших, зокрема романських, мов.

Відомо, що в минулі часи значна кількість неологізмів іншомовного походження традиційно надходила через мови-посередники, а відповідні лексеми не є для цих мов питомими. Тому в етимологічному плані важливими є вихідні словоформи та їхні значення. Щоправда, вони теж можуть мати інше (зокрема латинське) походження.

Окрім етимологічного важливим є також історичний аспект. Маємо на увазі те, що певні запозичені лексеми в одній окремо взятій мові в різні історичні періоди можуть мати різні значення.

2.1. Беззаперечним історичним фактом є те, що у XVIII–XX ст. абсолютну більшість неологізмів романського походження складала запозичення з французької мови, належні до найрізніших лексико-семантичних розрядів ²²⁹. За образним висловом знаного російського лінгвіста (щодо російської мови початку XIX ст.), «Високий слов'янізм назавжди відійшов у небуття саме тому, що його потіснив західний варваризм» ²³⁰. У нинішньому столітті картина (з огляду на зазначені вище причини) виглядає інакше.

²²⁷ Пор., напр., *Горяев Н. В.* Сравнительный этимологический словарь русского языка. – Тифлиси, 1896. – С. 347; *Свиридова М. Н.* Этимологический словарь современного русского языка. – М., 2014. – С. 364.

²²⁸ Див., напр., *Пиц Т.* До історії дослідження німецьких запозичених слів в українській мові // *Українська мова*. – 2013. – № 2. – С. 84–99; *Харченко С. В., Юрченко Н. С.* Німецькі запозичення в українській мові як одна з причин перекладацьких труднощів // *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. – Серія: Філологічні науки. – 2015. – Вип. 215 (1). – С. 147–153.

²²⁹ *Сташкевич І. А., Анумедем Л.* Лексичні запозичення з французької мови у різних сферах використання [Електронний ресурс] / І. А. Сташкевич, Л. Анумедем // *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*, Вінниця, 14–23 березня 2018 р. – Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum-2018/paper/view/4491>.

²³⁰ *Колесов В. В.* Гордый наш язык... – СПб., 2007. – С. 171.

Відносно нечисленні новітні галліцизми загалом обмежуються кількома тематичними категоріями, а саме такими, як політична: *детант* (своєрідний аналог радянізму *розрядка*), соціальна: *бідонвіль*; економічна (комерційна): *бутик* (від грецького етимона походить також укр. *аптека*), *шомаж*; сфера послуг і мода: *візаж* і *візажист*, *вінтаж*, *вог*, *консьєрж* і *консьєржка*, *кутюр'є*, *макіяж*, *от-кутюр*, *прет-а-порте*, *ресторатор*, *сомельє*; технічна: *седан*; мистецька: *шансон'є*; спортивна: *паркур*; гастрономічна: *буябес* (назва страви окситанського походження), *волован*, *кір* (напій), *круасан*, *крутон*, *раклет* (сир і страва), *фламбе*, *фондю*, *фуа-гра*, *шантійї*, *шосон*.

Характерним явищем слід визнати розширення семантики й, відповідно, нові номінації у значеннєвому спектрі «давніх» запозичень французького походження, а саме таких, як *багет*, *гарант*, *дефіле*, *дискотека*, *домен* (не без впливу з боку англ. *domain*), *каміон*, *купе*, *лабутени* (цікава деталь – у словнику В. Даля російські – переважно діалектні – форми *лабаки*, *лабуты* і *лабун(т)ина* пояснюються як «потворне, грубе взуття, личаки»²³¹), *мажор*, *медальйон*, *меню*, *планишет*, *реклама*, *трансфер*, *транши* (пор. однокорінне укр. *транжирити*), *тур*, *фігурант*, *фішка*, *шеф*.

2.2. Є підстави говорити про новітню «хвилю» запозичень із італійської мови. Італійський славіст С. дель Гаудіо аргументує це, посилаючись на ті ж глобалізаційні процеси, розвиток ЗМІ, інтернет-спілкування й безпосередні контакти, спричинені насамперед еміграцією багатьох українців до Італії, справедливо зауважуючи при цьому, що багато італізмів, кількість яких постійно зростає, ще не зафіксовано або недавно зафіксовано в письмових джерелах²³²; деякі сучасні приклади (*джелатерія*, *карпаччо*, *коппа*, *тірамісу*, *ньооккі*, *панна котта*, *пепероні*, *савоярді*, *семіфреддо*, *форнетті*) наведено в дидактичному словнику того ж автора²³³.

²³¹ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. II. – СПб., М., 1881. – С. 231.

²³² С. дель Гаудіо. Італійський лексичний компонент в українській мові // Українська мова: Науково-теоретичний журнал. – 2015. – № 2. – С. 119; 120.

²³³ С. дель Гаудіо. Міні-словник італізмів у сучасній українській мові. – К., 2015. – 55 с.

З історії відомо, що більша частина запозичень з італійської мови (які в багатьох випадках прийшли через російську або польську мови) традиційно стосувалася двох сфер – фінансової і мистецької. Що ж до сучасного періоду, то лише окремі італізми можна віднести до цих категорій: це, наприклад, *банкомат* (штучне утворення²³⁴, однак іт. *bancomat* є зареєстрованою комерційною назвою італійського фінансового консорціуму, створеного 2008 р., яку було, згідно з наявними фактами, запозичено багатьма мовами країн Східної Європи), *графіті* (в новому – сучасному – значенні) або *панараці*. Водночас основним джерелом новітніх лексичних надходжень є сфера гастрономічна (в широкому розумінні), представлена такими назвами страв, напоїв і т. ін., що пояснюється значним поширенням італійської культури харчування на українських (і не тільки) теренах. Отже, йдеться про такі характерні і вже частково засвідчені лексикографами назви, як *американо*, *болоньєзе*, *броколі*, *брускета*, *горгондзола*, *грапа* (діалектного походження), *трісіні*, *канелоні*, *капоната*, *карбонара*, *карпачо*, *кростата*, *лазанья* (тут можна говорити про повторне запозичення з урахуванням давно засвоєного за посередництва польської мови маловідомого нині укр. *лазани*²³⁵ грецького або гальського походження), *лимончело*, *мак'ято*, *маскарпоне*, *мінестроне*, *мокачино*, *мортадела*, *моцарела*, *паніні*, *панчета*, *паста* (вперше запозичено в ХІХ ст., але в іншому значенні), *панетоне*, *пекоріно*, *піца* і *піцерія*, *песто*, *прошутто* (пор. с. *приут(а)*²³⁶), *равіолі*, *ризото*, *рикота* (цікаво, що рос. *рикота* в значенні 'італійське масло' зафіксовано ще в згаданому вище словнику В. Даля²³⁷), *саламі* (можливо, за посередництва угорської мови), *тальятеле*, *тирамісу*, *фокача*

²³⁴ Пор.: Шапошников А. К. Этимологический словарь современного русского языка. – Т. 1. – М., 2010. – С. 46.

²³⁵ Етимологічний словник української мови. – Т. 3. – К., 1989. – С. 182.

²³⁶ Миђуновић Љ. Савремени лексикон страних речи и израза. – Београд, 1991. – С. 589.

²³⁷ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. IV. – СПб., М., 1882. – С. 96.

(зазначимо етимологічний зв'язок іт. *focassia* з укр. *бухан(ка)* ²³⁸), *чукіні*, *чабата*.

До інших референційних сфер можна віднести слова на зразок *бамбіно*, *бариста* (загалом синонімічне давно відомому англомовному *бармен*), *папараці*, *студіо*, а також спортивні (насамперед футбольні) терміни *латерале*, *ліберо*, *скудаето*. І ще один приклад нового значення давно запозиченого слова: *портал* (як оргтехнічний, а не архітектурний термін).

2.3. Певною мірою схожу картину спостерігаємо в тому, що стосується новітніх іспанізмів. Якщо раніше з іспанської мови було запозичено чималу кількість екзотизмів (насамперед індіанського походження) та історизмів, то нині засвідчені нами запозичення, за окремими винятками на зразок *бандана* (через англійську, здогадно індійського походження), *гала*, *макарена*, *мачо*, *мачизм*, *мілонга*, *наркобарон*, *сальса*, *самбо* (в етнімічному значенні), *чакра*, а також спортивної лексики на кшталт *мундіаль*, *прімера*, *трикампеон*, *ультрас*, *Оле!* (специфічний випадок запозичення вигуку), так само стосуються переважно кулінарії: пор. *альмеха*, *боніто*, *буррітос*, *гаспачо*, *гуакамоле*, *дорада*, *емпанадас*, *енчілада(с)*, *кабралес*, *касава*, *конґрі*, *мате*, *мохіто*, *парі(ль)яда*, *піна (пінья) колада*, *піско*, *санґрія*, *севіче*, *такос*, *тапас*, *текіла*, *тортилья*, *фахітас*, *хамон*, *чилі*, *чича*, *чімічанґас*, *чорисо*, *чурро(с)*.

2.4. Поодинокі запозичення з португальської мови можна віднести до розряду етносимволів Португалії (*азулежу*, *вакейро*, *саудаде*, *фадо*) і, більшою мірою, Бразилії: *кайтірінья*, *капоейра*, *касава*, *кашаса*, *ламбада*, *фавели*, *фазенда* (запозичене свого часу з іспанської мови синонімічне *асьєнда* вже фактично забулося), *фейжоада*.

2.5. Зазначимо також декілька слів каталанського походження, що надійшли за посередництва іспанської мови: «*Барса*», *кава* («шампанське»), *кобла*, *коррефок*, *паелья* (назва цієї валенсійської

²³⁸ Dizionario etimologico della lingua italiana. – Santarcangelo di R., 2003. – P. 200; Етимологічний словник української мови. – Т. 1. – К., 1982. – С. 311.

страви є генетично спорідненою з укр. *пательня*²³⁹), *сардана*, *трафік* (у різних значеннях).

2.6. Варто виокремити й таку категорію, як новітні латинізми: *анімація*, *бонус*, *віртуальний*, *екстрасенс*, *електорат*, *курсор*, *маргінал*, *міленіум*, *цесія*, а також *опціон* (а також *опція*) і *політикум* (з англійської, тому можна вважати такі слова історичними або ж «відносними» латинізмами).

Водночас слід зафіксувати нові значення цілої низки давно засвоєних слів із класичних європейських мов, як латинських на зразок *активація*, *бонус*, *вірус*, *інстальатор*, *інсталяція*, *кантор*, *кредит*, *локація*, *люстрація*, *негатив*, *партія*, *паспорт* (як і в попередньому випадку, порівняно з його значенням за радянської доби), *позитив*, *презентація*, *резервація*, *рекреація*, *респондент*, *ресторація*, *рецепція*, *формат*, *форум*, так і грецьких: *болід*, *клон*, *пілон*, *планктон*, *схема*.

Слід також зазначити таке специфічне явище, як поява нових слів, позначених іншою частиномовною належністю порівняно з давно відомими (латинізмами): пор. нове *астрал* і засвідчене в 11-томному «Словнику української мови» *астральний*.

3.0. Сучасні ж еллінізми нечисленні: згадаймо такі як *дзадзікі*, *мусака*, *сувлакі*, *узо*, а також *харизма*.

4.0. Зазначимо й окремі запозичення зі східних мов: японської (*айкідо*, *джакузі*, *суші*), арабської (*джихад*), гінді (*гуру*), а також африканських (зулуське *вувузела* – через англійську, це характерний приклад запозичення, спричиненого резонансною подією міжнародного масштабу, в цьому разі світового футбольного чемпіонату).

II. Прийнято вважати, що запозичення, так само як і неологізми інших типів, збагачують будь-яку мову. А мова – це не тільки спілкування, а й кращий, гуманніший світ – як у широкому, так і в особистісному розумінні. Адже, як просто і мудро сказав сто років тому австрійський філософ Л. Вітгенштейн, «Die Grenzen meiner

²³⁹ Етимологічний словник української мови. – Т. 4. – К., 2003. – С. 313; *Corominas J.* Breve diccionario etimológico de la lengua castellana. – Madrid, 1998. – P. 433 (PAILA).

Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt», тобто «Межі моєї мови означають межі мого світу»²⁴⁰.

Тож філологічна діяльність має бути спрямованою також на розширення і, водночас, так би мовити, делімітацію цих меж, у різних вимірах. Варто згадати в цьому зв'язку значущу сторінку вітчизняної гуманітарної історії – Кирило-Мефодіївське товариство, діячі якого сповідували принципи загальної освіти, пропаганди й «морального прикладу»²⁴¹. Тож мовознавці говорять про необхідність виваженого ставлення до новітніх іншомовних (насамперед англomовних) назв, необхідність «пильної уваги, ретельного аналізу і глибокого критичного осмислення», а також «кріпкої науково-просвітницької роботи»²⁴².

Красномовними є вже самі назви багатьох проблемних публікацій, присвячених цій безперечно важливій темі (Огієнко В. П., Ковальська Н. В., «Суперечливий характер процесу запозичення та його вплив на стан мови-реципієнта», Київ, 2013; Селігей П. О., «Що нам робити із запозиченнями», Київ, 2007; Божко В. В., «Руйнівна небезпека запозичень (на матеріалі ЗМІ початку ХХІ століття)», Черкаси, 2006; Панасюк І. М., «Англiцизми навколо нас: аномалія чи норма?»). Щоправда, останній автор (учитель англійської мови) декларує навіть незворотність поширення англiзмів та їхній позитивний вплив на сучасну українську культуру.

Варто згадати й проблемну статтю під промовистою назвою «Які чужоземні запозичення потрібні українській мові?», в якій професор Андрій Медведів із Міннеаполіса (США) цілком резонно ставить запитання: «Але як ці слова сприймаються українською мовою, тобто, чи збагачують вони її, чи навпаки засмічують...»

²⁴⁰ *Witgenstein L. Tractatus logico-philosophicus. Logisch-philosophische Abhandlung* (електронний ресурс: <http://people.umass.edu/klement/tlp/>).

²⁴¹ *Субтельний О. Україна: історія* / Пер. з англ. Ю. Шевчука. – К., 1991. – С. 179.

²⁴² *Вишинівський Р. Й. До питання про доцільність вживання англiцизмів (на матеріалі сучасної української мови* // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 1 (79). Філологічні науки. – Житомир, 2015. – С. 211; див. тж. *Ажнюк Б. М. Етнозахисна функція мови* // О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури. – К., 2004. – С. 50–57.

²⁴³. Однак далі він висуває дещо неоднозначну тезу про те, що нині «найбільше запозичень в українську мову потрапляє із двох мов – англійської та російської» ²⁴⁴, аргументуючи її, окрім «стандартних» англомовних (до того ж у латинській графіці: block, code, iPhone, media, twitter, transformer і т. ін.), російськими за походженням «новотворами» (у тому числі словосполученнями) на зразок *бабки, бля, блін, дурак, йолі-палі, кльовий, лох, ні фіга, пацан, понт, тусовка, чувак* і т. д., що виступають в усному мовленні й навіть у художній літературі.

Однак необхідно зауважити, що всі наведені останнім автором приклади не можна вважати власне запозиченнями, оскільки такі «вокабули» (до них можна додати ще й такі, як, скажімо, *жесть, ладно, пока* (що вживають у неформальному україномовному контексті навіть філологи й журналісти, в чому автор цих рядків мав змогу пересвідчитися) трапляються або в мовленні російськомовних українців, або в горезвісному суржику, про який той самий автор не раз згадує з відвертою прикрістю.

Що ж до російських запозичень як таких, то в ХХІ столітті вони стали радше okazіональними і, відповідно, немає достатніх підстав говорити про їх апробацію в українській літературній мові. Інша річ – традиційно активна роль російської мови як посередника в проникненні нині насамперед англомовної лексики, переважно через Інтернет. Прочитуймо авторитетного сучасного мовознавця: «У ряді випадків може стояти питання – росіянізм чи американізм?» ²⁴⁵. З цього приводу згадаймо відомий словник (щоправда, не нормативний і не науковий за словами укладача) Олексі Тихого ²⁴⁶, в якому наведено чимало слів неросійського походження.

²⁴³ *Медведів А.* Які чужоземні запозичення потрібні українській мові? // Проблеми української термінології: зб. наук. праць учасників XII Міжнародної наукової конференції «Проблеми української термінології СловоСвіт 2012». – Львів, 2012. – С. 13.

²⁴⁴ *Медведів А.* Зазнач. праця. – С. 13.

²⁴⁵ *Зарицький О. В.* Російські лексичні запозичення: сучасна українська публіцистика // *Культура народів Причорномор'я*. – 2006. – № 82. – С. 170.

²⁴⁶ *Тихий Олекса.* Словник мовних покрутів. – Донецьк, 2009. – 130 с.

Відносно інших слов'янських мов зазначимо, що відповідні за позичення в українській мові є нині так само нечисленними, можна назвати, приміром, *пляшки* (з польської). Водночас вартим уваги є спостереження О. О. Тараненка, стосовне своєрідного відродження «старих» (у тому числі здогадних) полонізмів або «полонізованих» слвоформ) на кшталт *відсоток, наклад, пігулка, правник, речник, середмістя*, у тому числі й неслов'янських за походженням *агенція, амбада або гелікоптер* ²⁴⁷, розцінюючи таке та інші подібні явища як прояви пуристичних тенденцій і, певною мірою, намагання «дистанціюватися» від впливової донедавна російської мови.

Щоправда, такий пуризм не стає на заваді «форенізації» українського лексикону. Порушена тема видається не тільки проблемною, а й критичною, якщо зважити, принаймні, на загрозливо значну кількість іншомовних (насамперед англомовних) слів, які з'явилися протягом останніх двох десятиліть і продовжують з'являтися в українській мові, дедалі більшою мірою входячи до ментального лексикону мовців, а також змінюючи світосприйняття та моделювання дійсності особистістю ²⁴⁸. Тому мовознавці говорять і про «заклики до боротьби з навалюю новітніх англоамериканізмів та з менш численними запозиченнями з деяких інших мов у нових для української дійсності або істотно оновлених сферах» ²⁴⁹ або ж пропагують «поміrkований пуризм» ²⁵⁰.

Усвідомлюючи те, що аксіологія є в цьому випадку відносною й казуїстичною, наголосимо на тому, що неологізаційні процеси, що відбуваються в українській мові вже кілька десятиліть, не є однозначними. Зауважимо, що в цьому разі не йдеться про неологізми, зокрема запозичення, природні, обумовлені об'єктивними причинами, що мають заповнювати певні лексичні лакуни, як це

²⁴⁷ Тараненко О. О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (на загальнослов'янському тлі) // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 160; 162.

²⁴⁸ Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – С. 53; 111.

²⁴⁹ Тараненко О. О. Знач. праця. – С. 160.

²⁵⁰ Селігей П. О. Знач. праця. – Ч. 2. // Українська мова. – 2007. – № 4. – С. 20.

було віддавна. Тож маємо на увазі не тільки необхідність позначення нових реалій, а й недостатність або незадовільність відповідних позначень у мові-реципієнті (наприклад, *саміт* замість виразу *зустріч на вищому рівні*), тобто про лексику, яку в перекладознавстві прийнято називати безеквівалентною. Те саме стосується також згаданої вище новітньої технічної, економічної та іншої термінології.

Водночас не можна не говорити про зворотний бік ситуації, якою переймаються не тільки мовознавці, а й літератори та інші діячі культури. Поетеса Ліна Костенко в своєму публіцистичному прозовому творі під промовистою назвою «Записки українського самашедшого», що побачив світ 2011 р., гірко іронізує: «Наші бренди цілком відповідають європейським трендам. Ми вже цілком глобалізувалися. ... У нас уже є маркети й супермаркети. Холдинги, лізинги й консалтинги. Рейтинги, брифінги, автобани й хабвеї. Жлоб-шоу, фаст-фуди і сендвич-бари. Рейдери, трейдери, рокери, брокери, кілери, ділери, трасти і педераста. Все як у людей», а в інших місцях робить невтішний висновок про те, що «Нація навіть не косноязыка. Нація недорікувата» і взагалі (вустами героїні) про «деградацію культурного коду», а також про те, що «Моральний лепрозорій розповсюджує коросту слів»²⁵¹. Коментарів ці рядки вочевидь не потребують.

Наведений перелік можна доповнити такими прикладами, як *кластер*, *постер* і *блістер*, *стейк*, *кейк* і *брейк*, *фейс* і *кейс*, *пристрої* і *прилади* стали *девайсами*, а *дурні* або *йолопи* виявилися *дебілами* або ж *даунами*, до *пуловерів* додалися *турновери*, до *фанатиків* приєдналися *фанати* й *фани*, до *алкоголіків* – *трудоголік* з *шопоголіками* тощо. *Підлітки* перетворюються на *тинейджерів*, *няні* – на *бебі-сітерів*, *охоронці* – на *сек'юриті*, *покупці* – на *баєрів*, *користувачі* – на *юзерів*, *невдахи* – на *лузерів*, *залицьяльники* – на *пікаперів*, *приятелі* або *кавалери* – на *бой-френдів*, *заходи* (вже

²⁵¹ Костенко Л. Записки українського самашедшого. – К., 2011. – С. 120; 156; 263; 290.

не кальковані колись *міроприємства*)²⁵² – на *івенти*, а *провали* – на *фейли*; телевізійний проєкт, спрямований на «популяризацію української мови й підвищення грамотності», має «вишукану» назву – «*Лайфхаки українською*» (!).

Слід сказати, між іншим, що подібні проблеми характеризують і сучасний стан російської мови, яка зазнає дедалі більшого впливу з боку «фастфудної» культури. З прикрістю розмірковував на цю тему знаний кінорежисер і публіцист Станіслав Говорухін: «Ох, як багато ми могли б повчитися в Заході! Які не хибні, а справжні цінності могли б засвоїти! А ми що перейняли? Слівця на зразок «вау!», «менеджмент», «корпоративна вечірка». Попкорн, гамбургери, кетчуп, снікери – тобто майбутні виразки шлунків»²⁵³.

Перше з названих вище слів, що набуло не менш прикрого поширення в сучасному українському мовленні, заслуговує на окремий соціолінгвістичний коментар, хоча б тому, що запозичення вигуків аж ніяк не можна вважати поширеним явищем. А в нас є й популярна пісенька: «Я скажу тобі вау!» (із знаком оклику, а в приспіві цей сакраментальний рядок повторюється чотири рази, тільки з додаванням «а ти...» (з багатокрапкою). Інакше як недолугим мавпуванням назвати це не можна (англійський вигук wow! має шотландське походження, датується початком XVI ст. і пройшов кілька етапів популярності), натомість «напрошується» порівняння з етимологічно спорідненим звуконаслідувальним нім. *waу!* ‘гав!’, а також укр. *вав* ‘няв’²⁵⁴.

До слова, схоже на те, що більшість українців, які активно вживають цю чужорідну екскламацію, має у кращому разі приблизне уявлення про такі суто українські вигуківі слова, як, приміром, *Йой!*, *Агов!* або *Пробі!*

Схожий приклад бачимо в книзі знаного шведського поліглоту Е. Гуннемарка «Мистецтво вивчати мови», де зазначено, зокрема,

²⁵² Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів, 2004. – С. 130.

²⁵³ Говорухин С. С. Страна воров. – Кн. Вторая. – Публицистика разных лет. – М., 2010. – С. 315.

²⁵⁴ Етимологічний словник української мови. – Т. 1. – К., 1982. – С. 316.

таке: «Замість «God dag!» («Доброго ранку!», «Доброго дня!») у нас тепер частіше за все говорять просто «Ней!», практично в будь-якій ситуації. Утім, дедалі частіше від шведів практично будь-якого віку можна почути й бадьоре «Hello!», взяте з англійської мови»²⁵⁵. Іншим, більш відомим інтернаціональним неформальним вітанням, є іт. *ciao* (від венеційської діалектної форми *sciavo* ‘раб’, пор. літературне *schiaivo*²⁵⁶, тобто йдеться про щось на зразок виразу *Ваш покірний слуга*), що давно вже активно вживається носіями багатьох різних мов, і не тільки романських (пор., напр., ч. *šau/šao*, нім., нідерл., ісп., франц. *ciao* тощо).

Вище вже було зроблено «музичну паузу», але варто зробити принаймні ще одну лінгвістичну ремарку з цього приводу. Маємо на увазі горезвісний *шансон*. Нетривіальним фактом видається те, що «звичайне» французьке слово із значенням ‘пісня’ стало позначати в нас досить специфічний пісенний жанр. Цитований вище С. Говорухін у статті під красномовною назвою «Музика і музон» робить «парадоксальне» іронічне відкриття: «Виявляється, поноворосійському *chanson* – це блатні пісні»²⁵⁷.

Повернімося до цитованих вище «Записок» Л. Костенко. Навіть на прикладі декількох слів, що їх наводить авторка, можна простежити основні тенденції, які певною мірою визначають лексичну еволюцію сучасної української мови, точніше її в певному сенсі хибну спрямованість. Візьмімо хоча б перші два слова: *бренд* і *тренд*, які вже зафіксовано в сучасних словниках української мови. Тут спостерігається досить своєрідне явище: заміна відносно давніх іншомовних запозичень (відповідно німецького й латинського походження, тобто *марка* і *тенденція*) новітніми (англомовними). Утім, такі речі не обмежуються, звичайно, бізнесовою (діловою) або технічною (насамперед оргтехнічною) сферою, в яких відбуваються особливо інтенсивні мовні процеси, до того ж і зворотного характеру, адже швидкий прогрес у цій

²⁵⁵ Гуннемарк Э. В. Искусство изучать языки. – СПб, 2001. – С. 85.

²⁵⁶ Dizionario etimologico della lingua italiana. – Santarcangelo di R., 2003. – Р. 100.

²⁵⁷ Говорухин С. С. Указ. соч. – С. 346.

галузі спричинює поступовий вихід із мовного вжитку назв на позначення реалій, які вже можна вважати застарілими (*відеоплеєр, відеокасета, пейджер, дискета*, ще раніше цей ряд поповнили *магнітола, радіола*, а також *транзистор* у значенні ‘портативний радіоприймач’), навіть звична донедавна (згадана вище) аббревіатура *ЕОМ* (рос. *ЭВМ*) фактично перетворилася вже на архаїзм, поступившись місцем *комп’ютерові* (а також таким речам, як *ноутбук, нетбук, лептоп, планшет* тощо).

Відбувається витіснення традиційних (нерідко просто «призбутих» назв, стосовних, скажімо, сфери обслуговування (*сервісу*), і звична колись *адміністраторська (стійка)* перетворилася на незугарний *ресепши(е)н*. На нашу думку, досить поширені нині в розмовному мовленні словосполучення на зразок *на ресепшені* інакше як потворними назвати не можна. До цього ж ряду слід віднести й неологізми, належні до різних інших лексико-семантичних груп, на зразок *скутер* (цей транспортний засіб нічим не відрізняється від відомого всім *моторолера*) або ж *тату* (полінезійського, як відомо, походження) – замість *татуювання* (а є ще й *татуаж*, що тлумачиться як *татумакіяж*). Із французьким за походженням *макіяжем* конкурує *мейкап*, слово, що надійшло з англійської мови.

На окрему увагу заслуговує кулінарна сфера, у тому числі пов’язані з нею ботанічні та зоологічні назви. Тут теж простежується певна тенденція до заміни консолідованих у мові запозичень із різних мов новітніми англomовними «ксерокопіями»: так, приміром, відомий усім німецький *бутерброд*, принаймні у сфері громадського харчування, давно вже став англійським *сандвічем*, а французький *омар* – знову ж таки англійським – *лобстером*. (До слова, скажімо, в італійській мові бутерброд і сандвіч традиційно називаються власним словом *panino*, буквально ‘хлібець’, на основі якого порівняно недавно утворилася фантазійна «греко-латинська» назва *paninoteca* (‘бутербродна’).)

Щоправда, в останньому випадку можна говорити про певні історичні або навіть соціальні причини. Йдеться про те, що запозичене ще до 1917 р. слово *омар* за радянської доби стало майже

екзотизмом через невідомість відповідної реалії абсолютній більшості мовців, нині ж реалія, так би мовити, повернулася, але вже переважно під новою назвою.

До інших тематичних сфер належать схожі випадки з такими словами, як (нім.) *кегельбан* і (англ.) *боулінг*, (нім.) *прейскурант* і (англ.) *прайс-лист*, (франц.) *жетон* і (англ.) *токен*, (франц.) *культуризм* і (англ.) *бодібілдинг*, (франц.) *суаре* і (англ.) *па(р)ті*, (іт.) *мачедонія* і (франц.) *маседуан*. Подібне сталося також із маловідомою раніше в наших краях середземноморською рослиною, що в ботанічному лексиконі української мови має латинські назви *ерука* й *ругета* і (східно)слов'янську *гулявник*, відомі відносно вузькому колу фахівців. Нині ж, завдяки популярності закладів, що пропонують страви італійської кухні, багато хто засвоїв італійську назву *рукола* на позначення «модного» салатного компонента, так називаються навіть деякі заклади громадського харчування. Згадаймо в цьому контексті й слова популярної в 60-і роки шкільної пісні на слова російського поета Марка Лісянського в перекладі Бориса Олійника: «Через луг, де росте материнка, там, де трави рясні, запашні...». Навряд чи назва трави *материнки* (вона ж *душиця*, *душинка*, *лебідка*, *зіновка*, *маришка*) асоціюється в сучасних мовців із добре відомою нині приправою *орегано*.

Не менш показовим видається випадок із назвами всесвітньо-відомого італійського сиру, що має в нас зумовлену історичними обставинами французьку назву *пармезан* (франц. *parmesan* – власне ‘пармський’, є відповідником іт. *parmigiano*). Оскільки назване українське слово давно стало раритетним, у супермаркетах уже нерідкісний нині продукт виставляється нині під малозрозумілою й орфографічно неточною транслітерованою назвою *парміджіано*, а в ресторанах подається під спрощеною й комерційно некоректною назвою «*Парма*».

І ще про нові слова італійського походження в українській мові. Якщо такі слова (асимільовані вже українською мовою), як *піца*, *спагеті*, *к'янті*, із деяким застереженням *еспресо* (свого часу поширеною на наших теренах була так звана *кава-експрес*) або *тирамісу* (в дослівному перекладі ‘тягни мене нагору; підніми

мене’), є загалом мовно й культурологічно виправданими, оскільки позначають суто італійські за походженням реалії, що стали надбанням матеріальної культури багатьох країв, то критики не витримують такі поширені вже назви, як *láte* або навіть *laté* (тобто просто кава з молоком, наведена щойно назва якої має в основі італійський композит *caffelatte*, буквально ‘кавомолоко’, проте в українській назві – мабуть, для зручності – залишилися лише друга частина, що означає просто ‘молоко’, до того ж більшість мовців вимовляє її на французький кшталт, тобто з наголосом на другому – останньому – складі. Отже, французьке за звучанням слово, що відбиває італійську назву молока, стало позначати різновид української кави, поповнивши в такий спосіб горезвісну сім’ю мовних покручів (за образною термінологією згаданого вище Олексі Тихого).

Іншим типовим для розмовної мови сьогодення є поширення свого роду «мовних вірусів», що охопили низку давно засвоєних іншомовних слів і виразів на зразок відверто дражливих (лат.) *реальний* (*реально*) або *в шоці*, які нерідко можна почути і в телепрограмах від політиків, журналістів або артистів, не кажучи вже про «пересічних» громадян.

III. Варто сказати, що стосовно інших слов’янських і неслов’янських мов (у зарубіжних країнах) спостерігаються певні спроби послабити потік новітніх англіцизмів (насамперед американізмів), про що можуть свідчити приклади калькування англomовних слів і словосполучень на зразок ісп. *perro caliente* і порт. *sachorro quente* ‘хотдог’ (букв. ‘гаряча собака’), морфологічної трансформації запозичень для їх природнішого звучання: пор. п. *frytki* ‘картопля фрі’ і *platki* ‘чипси’, ісп. *hamburguesa* ‘гамбургер’, а також використання питомої лексики на позначення нових реалій шляхом вторинної номінації: п. *ciucholand* ‘секонд-хенд’, п. *drukarka*, іт. *stampante*, ісп. *impresora* ‘принтер’, *vaqueros* (букв. ‘пастухи’ або ‘пастуші’) ‘джинси’, *palomitas* (букв. ‘голубки’) ‘попкорн’ і т. д.

У сучасних європейських мовах відбувається активізація процесу засвоєння нових слів, що пов’язано зі змінами в

соціально-економічному, політичному і культурному житті. Деякі центральноєвропейські мови, які досі використовувалися вужче або не використовувалися в деяких галузях, стали державними мовами, а згодом і мовами Євросоюзу. Процес інтеграції і відповідні зміни спричиняють виникнення нових термінів, відповідники яких необхідно знаходити. Це важливе політичне, мовне і професійне завдання, для розв'язання якого у багатьох країнах було створено термінологічні центри або подібні інституції. Наприклад, у Литві ці функції виконує Державна комісія литовської мови, створена при Сеймі Литовської Республіки. Тож у литовській мові (як, скажімо, в таких мовах, як ісландська, фінська, угорська або іврит) виразно спостерігається намагання творити власні терміни. Водночас «Слова з англійськими коренями знаходимо в литовській пресі, а їхня кількість у повсякденному мовленні зростає»²⁵⁸.

Оскільки життя постійно вимагає нових слів на позначення нових реалій, мовознавці та інші філологи мають швидко реагувати на потреби, що їх диктує життя. Фактично на національному рівні, за сприяння створеної в XVII ст. Французької академії, здійснюється контроль із метою запобігання проникненню надмірної кількості іншомовних слів до французької мови (хоча відчутних результатів немає і дедалі більше дається взнаки те, що має оригінальну назву *franglais*²⁵⁹, яку можна порівняти з іншими різновидами мішаного мовлення – *Spanglish*, *Dunglish* тощо, в тому числі й «українглішом»²⁶⁰; те саме стосується загалом і таких традиційно «закритих» або ж «малопроникних» мов, як згадані литовська, ісландська (в Ісландії існує спеціальна мовна комісія, метою якої є захист ісландської від проникнення іншомовних слів), угорська або фінська.

Рідше зазначається той факт, що підвищення частотності вживання іншомовних слів в українській та інших мовах зумовлюється

²⁵⁸ *Aras E. Lithuanian // Baltic Phrasebook. – Victoria, 2001. – P. 187.*

²⁵⁹ *Morris M. et al. Europe phrasebook. – Victoria, 2001. – P. 114.*

²⁶⁰ *Селігей П. О. Чи потрібні нам запозичення // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 5.*

також процесами тієї ж вторинної номінації, розширенням семантичного поля давно засвоєних іншомовних лексем – досить згадати, скажімо, укр. *формат* або *проект*, – останнє слово фактично набуло вже таких значень як ‘програма, план; тема; передача; фільм, вистава; захід’²⁶¹, які ще, як це, мабуть, не парадоксально, не зафіксовано в сучасних словниках.

Тож одним із практичних завдань, незмінно актуальних для філологів, є пропагування й захист мовно-культурних норм, турбота про культуру української мови як невід’ємну частину національної ідентичності та етнічної ментальності.

²⁶¹ Пор.: Словник української мови. – Т. 8. – К., 1977. – С. 176.